

Нововведення Закону України "Про вищу освіту" щодо ступенів та кваліфікації вищої освіти та їх імплементація

В новому Законі України «Про вищу освіту» є багато новацій, як дрібних, так і значних. Зокрема, скасовуються освітньо-кваліфікаційні рівні «молодший спеціаліст», «спеціаліст» та науковий ступінь «кандидат наук» (скасовуються по завершенні перехідного періоду). За попередньою редакцією Закону України «Про вищу освіту» бакалавр – це базова вища освіта, спеціаліст/магістр – повна вища освіта. За новим Законом України «Про вищу освіту» таких визначень не передбачено. Визначаються лише рівні та ступені вищої освіти.

Відповідно до статті 5 Закону, вища освіта здобувається на наступних рівнях:

- початковому (короткий цикл) вищої освіти;
- першому (бакалаврський);
- другому (магістерський);
- третьому (освітньо-науковий);
- науковому,

що передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти. Відповідно, виділяються такі ступені вищої освіти:

- молодший бакалавр;
- бакалавр;
- магістр;
- доктор філософії;
- доктор наук.

Молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії – це все вища освіта. Навіть випускники коледжів чи технікумів отримуватимуть вищу освіту за рівнем «молодший бакалавр».

Програми початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти. Молодший бакалавр

Ідея короткого циклу вищої освіти в рамках бакалаврату є порівняно новою як для європейської вищої школи, так і для Української освітнього простору.

Україна успадкувала розвинену систему середньої спеціальної освіти, яка була спрямована на підготовку професіоналів та менеджерів виконавчого рівня. Під час їх підготовки домінувала професійна спрямованість і практично була відсутня властива вищій школі фундаментальна складова освіти. У 90-х роках вихід було знайдено на шляху інтеграції технікумів у систему вищої освіти (чимало технікумів отримали назву коледжів) та запровадження для їх

випускників нового освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

З включенням технікумів та коледжів у систему вищої освіти відбулась фактична диференціація цього типу навчальних закладів: частина з них залишилась орієнтованою на підготовку практичних фахівців нижчої ланки, друга частина стала заміником першого-другого курсу бакалаврату, а окремі заклади спромоглись самостійно ліцензувати і проводити бакалаврську підготовку.

Наразі невизначеність місця молодшого спеціаліста в освітній ієрархії намагаються подолати шляхом його винесення до системи професійної освіти. Натомість, нова редакція Закону України «Про вищу освіту» **передбачає запровадження нового ступеня «молодший бакалавр» як короткого циклу вищої освіти.** На даний час, головною відмінністю молодшого бакалавра від молодшого спеціаліста вбачається **неможливість вступу на ці програми без наявності повної загальної середньої освіти та успішного складання ЗНО.** Зрозуміло, що справжнє утвердження програм молодшого бакалавра як короткого циклу вищої освіти потребує подальшого осмислення і значної організаційної роботи. Законом цілком логічно для цього передбачено тривалий перехідний період.

Структура та імплементація програм першого циклу (бакалаврський рівень) вищої освіти

На етапі становлення національної освітньої системи України було здійснено перехід від одноступеневої до багатоступеневої системи вищої освіти. Це стало наслідком компромісу між запозиченням тогочасних європейських схем організації вищої школи та потребою запровадження варіативності форм набуття освіти у змінених умовах.

З 1996 року структура підготовки фахівців складається з таких освітньо-кваліфікаційних рівнів: молодший спеціаліст; бакалавр; спеціаліст; магістр (ст. 30 Закону України «Про освіту» (1996 р.) і Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20 січня 1998 р. № 65).

Першому циклу вищої освіти відповідає ступінь (освітньо-кваліфікаційний рівень) бакалавра з тривалістю підготовки чотири роки (240 кредитів ЄКТС) на основі повної загальної середньої освіти. Така тривалість навчання зумовлена еволюцією п'ятирічної безступеневої вищої освіти шляхом вилучення з навчальних планів вузькоспеціалізованих, окремих ідеологічних дисциплін та скорочення обсягу практичної підготовки. З 1997 року припускається трирічний термін підготовки бакалаврів (180 кредитів).

Навчальні плани підготовки бакалаврів надалі зберігають традиційну структуру поділу на гуманітарну, природничо-математичну та загальноекономічну (фундаментальну), професійну та практичну підготовку.

Обсяг вивчення гуманітарних дисциплін спочатку поступово збільшувався, досягнувши 25% загального часу підготовки бакалаврів а у 2009 році його було скорочено до 10-15% часу на користь дисциплін професійної та практичної підготовки.

Підготовка бакалаврів сьогодні здійснюється за напрямками підготовки. Класифікація напрямів підготовки здійснюється за ознаками спорідненого змісту вищої освіти та професійної підготовки. Назви та зміст напрямів підготовки мають бути адекватними назвам розділів Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД).

Національний ринок праці не визнає бакалавра як рівень закінченої вищої освіти. Наслідком цього стали рекордні (порівняно з європейською практикою) обсяги підготовки спеціалістів та магістрів, що обумовило девальвацію диференціюючої цінності другого циклу. Національний класифікатор професій досі не відносить бакалаврів до другої категорії — «професіоналів». Останнє стоїть на заваді належному визнанню бакалаврів у державному секторі економіки.

Новий Закон «Про вищу освіту» **забороняє фіксацію в стандартах вищої освіти назв та змісту обов'язкових (нормативних) дисциплін**, що дозволяє вищим навчальним закладам запровадити таку модель навчальних планів, яка концентрує ресурси на професійній і практичній підготовці, і є суголосною з сучасними світовими практиками. Крім того, це відкриває перспективу побудови більш компактних планів підготовки бакалаврів (3–3,5 роки).

Структура та імплементація програм другого циклу (магістерський рівень) вищої освіти

Офіційно програми другого циклу вищої освіти (магістратура) у вищій школі були відсутні. Систематизованого та поширеного характеру підготовка магістрів в Україні набуває з 1997-1998 років.

Реальне впорядкування магістерських програм розпочалось на початку 2000-х років. З'явилися стандарти магістратури з багатьох спеціальностей, які встановлювали докладні переліки нормативних дисциплін та їх зміст, форми державної атестації та її наповнення.

Стандарти магістратури стали компромісом між поверхово вивченою світовою практикою та доволі обмеженими можливостями виконавців. Цикл магістерської підготовки залишається дуже коротким (найчастіше один рік), що не дає можливості забезпечити належний зміст та якість підготовки. За десятиріччя стала очевидною концептуальна слабкість запровадженої моделі магістратури. Першими кроками трансформації стала розробка в 2009-2010 роках Концепції організації підготовки магістрів в Україні та програми її реалізації. Її основними новаціями були впровадження дослідницької, професійної та кар'єрної магістратури, а також збільшення тривалості навчання до 1,5-2 років. Переважно з політичних міркувань, навесні 2010 року реалізацію

Концепції було призупинено. Проте, більшість нових стандартів підготовки магістрів з цього часу передбачали термін навчання в 1,5-2 роки. Після політичних змін на початку 2014 року було дозволено вступ до магістратури на базі непрофільного бакалаврату (перехресний вступ).

У новому Законі «Про вищу освіту» **передбачається здобуття ступеня магістра за освітньо-професійною або освітньо-науковою програмою**. Обсяг першої з них становить 90-120 кредитів ЄКТС, а другої – 120 кредитів ЄКТС. До освітньо-наукової програми має бути обов'язково включено дослідницьку компоненту обсягом не менше 30%. Також законом передбачено останній набір на рівень спеціаліста у 2016 році, а академічні права спеціалістів надалі будуть прирівняні до магістрів.

Програми третього циклу (освітньо-науковий рівень). Доктор філософії

На відміну від освітніх програм першого та другого циклів реальних програм третього циклу в Україні так і не було запроваджено. Досі зберігається модель аспірантури.

Традиційна схема навчання в аспірантурі та захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів в Україні суттєво відрізняється від європейської практики. Вона передбачає вивчення філософії, іноземної мови та методики наукових досліджень. Спочатку аспіранти складають екзамен з іноземної мови, філософії, а потім — з наукової спеціальності («кандидатський мінімум»). Методика підготовки дисертаційного дослідження передбачає переважно індивідуальну роботу при нерідко формальному керівництві, аспірант часто позбавлений продуктивного наукового середовища та змушений виконувати чимало суб'єктивних та нерелевантних вимог. Наприклад, одна з таких вимог прямо забороняє захист дисертації за двома спеціальностями, що демотивує проведення міждисциплінарних досліджень. Практика подвійного керівництва аспірантами не є поширеною з фінансових мотивів. Зовсім відсутні програми національної мобільності аспірантів, а організовані програми міжнародної мобільності охоплюють лише незначну частину молодих дослідників.

Переважає більшість наукових публікацій здійснюється в маловідомих локальних виданнях. У зв'язку із хронічністю цієї проблеми в жовтні 2012 року були ухвалені вимоги щодо опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. Вони передбачили такі нові елементи як обов'язковість публікацій у виданнях іноземних держав або у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз і низку формальних вимог до структури та обсягу наукових публікацій. Слід зазначити, що ці «новації» не справили суттєвого впливу на наукову спільноту і прямо спровокували нездорову винахідливість в їх «подоланні».

Нова редакція Закону України «Про вищу освіту» вносить радикальні системні зміни, які дозволяють сказати про наміри реального впровадження

програм третього циклу. **Замість наукового ступеня «кандидат наук» вводиться освітній і, водночас, перший науковий ступінь «доктора філософії».** **Обов'язковою складовою його підготовки стає виконання освітньо-наукової програми обсягом 30-60 кредитів ЄКТС, а стандартний строк навчання збільшується з трьох до чотирьох років.** Нова структура вищої освіти в Україні та доступ до неї відображені на рис. 1.

Окремої уваги заслуговують зміни в процедурах захисту дисертацій. Замість затвердження кожної дисертації Міністерством освіти і науки України запроваджується акредитація спеціалізованих вчених рад (рішення яких про присудження наукових ступенів будуть остаточними) Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, яке розпочне функціонувати в 2015 році. Стає можливим захист дисертацій не тільки в постійно діючих, але й в разових спеціалізованих радах, що відповідає сучасній світовій практиці і дозволяє оцінювати дисертаційні дослідження в колі вузьких фахівців з відповідної проблематики.

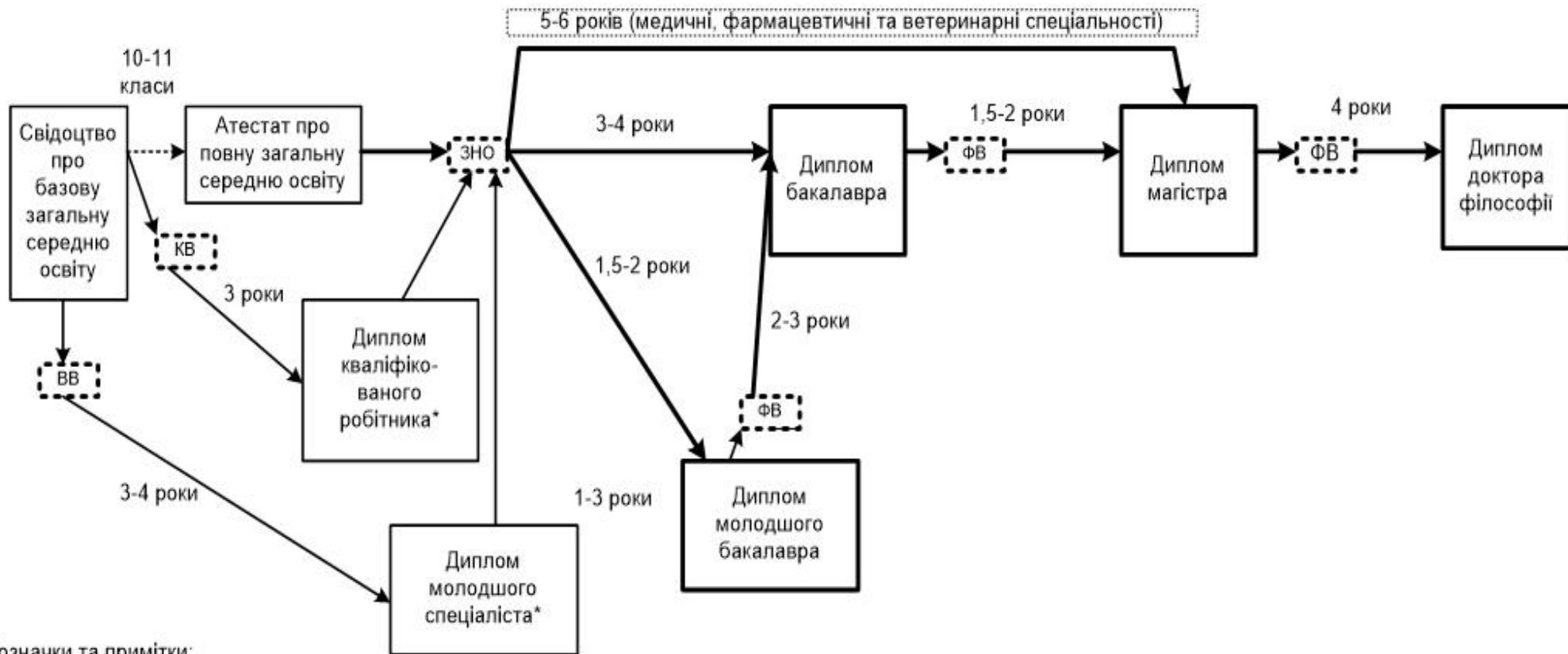
Здобуття наукового ступеня доктора наук (науковий рівень)

Відповідно до частини 7 статті 5 Закону України «Про вищу освіту», **доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.**

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Спільні ступені та програми

На цей час спільних ступенів у сучасному європейському розумінні в Україні немає, а існуюча до 2014 року нормативна база не дозволяла запровадити такі ступені та заперечувала визнання спільних дипломів. Перші спільні програми за участю іноземних університетів були започатковані на межі 2000-х років і більшість з них була орієнтована на модель «подвійного диплома». Співпраця з іноземними партнерами сприяє змістовному збагаченню навчальних планів та програм вітчизняних університетів, професійному розвитку частини науково-педагогічних працівників, імпорту сучасних дидактичних технологій та схем організації навчання.

Позначки та примітки:

* - з одночасним здобуттям атестату про повну загальну середню освіту;

▭ ВВ - вступні процедури; □ - здобуття документа про середню або професійно-технічну освіту; □ - здобуття документа про вищу освіту;

-----> - здобуття повної середньої освіти; → - здобуття професійної освіти; → - здобуття вищої освіти.

Види вступних процедур:

ВВ – вступні випробування;

КВ- конкурсний відбір;

ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання;

ФВ – фахові випробування.

Рис. 1. Структура вищої освіти з 2015 року (новий закон)

У 2011-2013 роках до підзаконних актів були внесені зміни, які передбачали обов'язковість ліцензування спільних програм. Однак, ліцензійні умови провадження таких програм ніколи не були розроблені і затверджені.

У новій редакції Закону України «Про вищу освіту» передбачена **можливість здобуття вищої освіти за узгодженими між ВНЗ, у тому числі іноземними, освітніми програмами.** Відповідно, такі заклади можуть виготовляти та видавати спільні дипломи власного зразка, інформація про які вноситься до Єдиної державної електронної бази у сфері освіти.

Генеральна лінія на сприяння інтернаціоналізації української вищої школи наразі знайшла своє відображення у змінах до Порядку ліцензування діяльності з надання освітніх послуг, які затверджені Кабінетом Міністрів України у квітні 2014 року. Згідно цим нормам **діяльність за програмами іноземних навчальних закладів, яка здійснюється вітчизняними університетами, академіями та інститутами за акредитованими програмами ВНЗ країн ЄС, не потребує ліцензування.** Це створює привабливий простір для освітньої кооперації університетів України та ЄС, усуває штучні регуляторні бар'єри доступу до європейської освіти, сприяє впровадженню освітніх інновацій.

Перелік використаних джерел:

1. Роз'яснення МОН щодо деяких питань практичної реалізації положень нового Закону України «Про вищу освіту» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247526620.

2. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т.В. Фінікова, О.І. Шарова– К. : Таксон, 2014. – 144 с. – Бібліогр.: с. 130-143.

3. Закон України «Про вищу освіту» (2014 року) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.